

Отже, мовний компонент комунікативної компетентності передбачає поетапне засвоєння учнями основної школи знань усіх рівнів української мови, особливо її граматики, як морфології (частини мови, граматичні форми, граматичні значення слів, їх комунікативна роль), так і синтаксису (словосполучення, речення, синтаксичне ціле, їх ознаки та комунікативні особливості), та вироблення вмінь доречно використовувати їх під час побудови стилістично диференційованих текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біляєв, О. М. Лінгводидактика рідної мови : навчально-методичний посібник / О. М. Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
2. Козачук, Г. О. Підвищення грамотності учнів : навчально-методичний посібник / Г. О. Козачук. – К. : Вища школа, 1982. – 288 с.
3. Мамчур, Л. І. Теорія і практика формування комунікативної компетентності учнів основної школи на уроках української мови : навчально-методичний посібник / Л. І. Мамчур. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – 243 с.
4. Мацько, Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Любов Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 31–33.
5. Пентилюк, М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2012. – 256 с.
6. Срезневский, И. Об обучении родного языка и особенно в детском возрасте / И. Срезневский. – М. : Красан, 2010. – 120 с.
7. Сухомлинський, В. О. Слово рідної мови / В. О. Сухомлинський // Українська мова і література в школі. – 1989. – № 1. – С. 3–9.

Стаття надійшла 15.09.2016 року

УДК 371.134:811(07)

Катерина Маслюк

(Умань, Україна)

e-mail: katywa89@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті з урахуванням різних типів самовизначення: особистісного, ціннісного, життєвого, сенсожиттєвого, культурного, морального, соціокультурного, професійного, – з'ясовано особливості актуальної для студентів-філологів проблеми самовизначення. Автор стверджує, що на етапі професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника необхідно враховувати культуру як один із механізмів, що забезпечує професійне самовизначення.

Ключові слова: самовизначення, особистість, індивід, самопізнання, організація самосвідомості, особистісне самовизначення, культура, культура особистісного

самовизначення, формування культури особистісного самовизначення студента-філолога, самостійна особистість, детермінація.

Маслюк К. Особенности формирования культуры личностного самоопределения студентов-филологов.

В статье с учетом различных типов самоопределения: личностного, ценностного, жизненного, смысложизненных, культурного, нравственного, социокультурного, профессионального, – выяснены особенности актуальной для студентов-филологов проблемы самоопределения. Автор утверждает, что на этапе профессиональной подготовки будущего учителя-словесника необходимо учитывать культуру как один из механизмов, который обеспечивает профессиональное самоопределение.

Ключевые слова: самоопределение, личность, индивид, самопознания, организация самосознания, личностное самоопределение, культура, культура личностного самоопределения, формирования культуры личностного самоопределения студента-филолога, самостоятельная личность, детерминация.

Masliuk K. Peculiarities of creating a culture personal self-determination of the students-philologists.

The article elaborated studies related to various types of self: personality, values, life, meaning of life, cultural, moral, social and cultural, professional. Found that special relevance problem determination becomes student of philology. Also in the article found that in spite of the variety of definitions of culture, you can set some persistent view of its nature, particularly the traditional idea of it as a combination of man-made material and spiritual values. Broader definition of culture see it in the dynamics – not only as the availability of the finished results of student activities, but as a historically determined way of relating Students of Teachers of nature, society and themselves, during which individuals acquire an existing culture, producing new based on acquired knowledge, skills and abilities acquired and recognized values.

Keywords: self, identity, individual, self-organization identity, personal self-determination, self-realization, the culture of personal self-determination, creating a culture of personal self-determination of the student-philologist, independent personality, determination.

У перекладі з англійської мови (*self-determination*) самовизначення – процес і результат вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів самовиявлення в конкретних життєвих ситуаціях; основний механізм досягнення і прояву людської свободи [9].

На думку російського філософа М. Бахтіна, самовизначення особистості відбувається на рівні її цінностей, які мають позачасовий характер і створюють структуру «змістового майбутнього». Тому здатність до самовизначення визначають як атрибутивну властивість людини, яка свідомо обирає особистісний спосіб буття, базуючись на засадах внутрішньої свободи, робить вибір тієї чи іншої альтернативи серед множинності наявних. Відповідно до концепції М. Бахтіна, людина, яка самовизначилася, є суб'єктом, готовим до ефективного самостійного

функціонування в системі суспільних відносин з урахування панівних у певному суспільстві соціальних цінностей [1].

У філософському аспекті самовизначення студента підвищує його життєву активність до нового рівня – рівня «життєвого шляху», рівня не стільки студента як такого, скільки особистості студента-філолога, цінностей та ідеалів, з якими вони себе ідентифікують і відповідно до яких займають позицію у соціокультурному просторі. На наш погляд, ситуація самовизначення розглядається як своєрідне становлення і розвитку особистості студентів. Звідси процес самовизначення потрактовують як рух у чотирьох змістових контекстах і просторах: ситуативному, соціальному, культурному, екзистенційному. Отже, самовизначення особистості може розгортатися як:

- ситуативна поведінка, мотивована обставинами (ситуативний простір);
- соціальна дія, детермінована певною метою (соціальний простір);
- рефлексія власної діяльності, що вписується в певну культурну традицію (культурний простір);
- рефлексія буття і, відповідно, рух у вічних цінностях і питаннях (екзистенційний простір).

Культурний та екзистенційний змістові контексти і простори найбільш адекватно виявляються у філософській та методологічній рефлексії, яка задає особистісні перспективи, зразки послідовної і самостійної діяльності.

На думку О. Кармазіної, концепт життєвого шляху (а отже, й форма самовизначення) сучасної людини змінюється відповідно до чотирьох напрямів:

- 1) усвідомлення життєвого шляху як особливого сегменту часу, відокремленого від життєвих циклів поколінь;
- 2) відокремлення життєвого шляху від просторових характеристик;
- 3) проходження самовизначення крізь більш вільні від фіксованих і приписаних індивідуальних і групових взаємозв'язків і зв'язків;
- 4) перетворення соціальних ритуалів на проблему індивідуального вибору [4, с. 205].

З позицій сучасної європейської філософії персоналізму проблему самовизначення студента-філолога аналізують у контексті того, що недостатньо лише інтеріоризації – внутрішньої зосередженості індивіда та його духовного світу, необхідне його самоздійснення – можливість і здатність шляхом цілепокладання та цілеспрямованості реалізувати своє людське призначення.

Тож у філософському сенсі самовизначення студентів-філологів розуміють як становлення справжньої людини, що відбувається завдяки осягненню нею буття, оволодіння сенсом життя як найвищою метою,

здійснення цього сенсу в теперішньому для досягнення майбутнього. Філософське знання окреслює загальний напрям, сутнісні характеристики та ціннісні орієнтири процесу самовизначення: свобода, воля, націленість у майбутнє.

Самовизначення вважають одним із механізмів соціалізації особистості студентів-філологів, за допомогою якого вони набувають або наслідують норми, ідеали, цінності, ролі та моральні якості представників тих соціальних груп, до яких належить індивід; це важливий механізм встановлення співвідношення між «Я» та соціальним поняттям, коли поведінка особистості співвідноситься з уявленням про те, як має поводитися суб'єкт.

Соціологи самовизначення трактують як основний інструмент соціалізації особистості, визначення нею свого місця в соціумі, процес залучення індивіда до різних сфер життєдіяльності суспільства, результатом якого є формування позиції в усіх сферах суспільного життя і тих соціальних спільнотах, до яких залучаються індивіди. Критеріями меж самовизначення вважають:

- рівень розуміння особистістю сенсу життя;
- зміну відтворювального виду діяльності;
- рівень співвідношення «хочу» – «можу» – «є» – «вимагається» у конкретної особистості [7].

У контексті психології і педагогіки під самовизначенням зазвичай розуміють індивідуалізацію особистості, тобто відкриття нею свого «Я», побудову своєї «Я»-концепції. З позицій психологічного підходу до проблеми самовизначення С. Рубінштейн досліджував цей феномен у контексті сформульованого ним принципу впливу на індивіда зовнішніх чинників завдяки їх переломленню крізь внутрішні умови. Він стверджував, що оскільки «зовнішні чинники діють через внутрішні умови, ефект впливу залежить від внутрішніх властивостей об'єкта». Це означає, що «кожна детермінація необхідна як детермінація іншим, зовнішнім, так само, як і самовизначення (визначення внутрішніх властивостей об'єкта)» [6, с. 359]. У цьому контексті самовизначення постає як самодетермінація, тобто детермінація людиною самої себе, на відміну від зовнішньої детермінації (зовнішніх впливів і вимог).

Отже, С. Рубінштейн надавав велику увагу активності суб'єкта самовизначення. Пропонуючи поняття «суб'єкт життєвого шляху» та аналізуючи проблему детермінації поведінки, психолог визначає співвідношення внутрішньої та зовнішньої зумовленості активності студентів-філологів. Саме внутрішню зумовленість, крізь яку переломлюються зовнішні впливи, покладено в основу розуміння сутності самовизначення. Активне самовизначення, що виявляється в реальних

діях, сприяє формуванню і розвитку внутрішніх умов, які створюють можливість подальшого самовизначення та самовдосконалення.

Проблема самовизначення студентів-філологів постає тут як головна проблема взаємодії індивіда та суспільства, що окреслює основні моменти цієї взаємодії: соціальна детермінація індивідуальної свідомості (ширше – психіки) та ролі власної активності суб'єкта у цьому процесі. На різних рівнях означена взаємодія має свої специфічні характеристики, які втілено в різних психологічних теоріях, присвячених проблемі самовизначення майбутніх учителів.

Деякі автори, розглядаючи проблему самовизначення, акцентують на усвідомленні особистістю себе і свого оточення. Так, на думку В. Сафіна та Г. Нікова, особистість у своїй життєдіяльності не може не спиратися на суб'єктивний бік самосвідомості, тобто усвідомлення власного «Я». Тому рушійним механізмом її самовизначення названо протистояння між «хочу» – «можу», які трансформуються в «зобов'язаний, адже по-іншому не можу». В інтерпретації цих авторів синонімом поняття «особистість, яка самовизначилася» є поняття «соціально зріла особистість». Звідси процес самовизначення розуміють як процес «формування в індивіда усвідомленої мети і сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності з урахуванням узгодження своїх бажань, якостей, можливостей та вимог, що висуваються до нього з боку навколишніх і суспільства загалом» [8, с. 68].

Отже, у психології увагу фокусують на виявленні внутрішнього та зовнішнього «Я» студентів-філологів у процесі їх самовизначення та самореалізації.

У понятті самовизначення виявляється активна природа внутрішніх умов, крізь які переломлюються зовнішні впливи. Центральним моментом самовизначення є самодетермінація, власна активність особистості студентів та свідоме прагнення зайняти певну позицію.

Ураховуючи аналіз сутності поняття «самовизначення» з різних позицій, цю дефініцію тлумачимо як вільний вибір студентів-філологів своєї долі, відносно самостійний етап соціалізації, сутність якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети і сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, наявних якостей, можливостей і вимог, які висуваються навколишніми і суспільством.

Якщо розглядати самовизначення студентів-філологів як структуру, її центр утворює особистісна позиція індивіда.

У контексті проблеми самовизначення студентів-філологів поняття «особистість» – це носій морального обов'язку, предметно-перетворювальної діяльності, який володіє здатністю до самодетермінації,

самовизначення, саморозвитку, самоорганізації, має можливість вільного волевиявлення, ствердження свого неповторного «Я».

Отже, особистісне самовизначення студентів-філологів є визначенням себе до вироблених у суспільстві (і прийнятих конкретною людиною) критеріїв становлення особистості (самооцінка, рівень домагань, життєві цілі та цінності, самопізнання) з подальшим використанням механізмів реалізації (особистісні сенси, життєві плани, цілі, мотиви, цінності) на основі цих критеріїв.

Увага до проблеми культури на всіх рівнях її функціонування зумовлена як посиленням наукового інтересу до гуманістики, так і дією низки об'єктивних факторів. Серед факторів, які актуалізують необхідність наукових пошуків і розробок у сфері культурології, насамперед слід назвати посилення процесу осмислення культури як явища, що пронизує всі галузі соціального буття; залучення людини до полілогу та взаємовпливу світових і локальних культур; становлення гуманістичної парадигми як домінанти соціокультурного процесу; визнання «поліфонічності» та відкритості сучасного мислення.

З усієї багатоманітності визначень культури можна визначити деякі стійкі погляди на її сутність. Таким є традиційне тлумачення її як сукупності створених людиною матеріальних і духовних цінностей. Культуру розглядають у динаміці – не лише як наявність готових результатів людської діяльності, а й як історично визначений спосіб ставлення студентів-філологів до природи, суспільства, самих себе, у процесі якого індивіди оволодівають створеною раніше культурою.

Культура охоплює етичні та моральні норми, моральні принципи, духовні цінності та ідеали, що постають важливими орієнтирами для культурного самовизначення студентів-філологів як соціуму загалом, так і належної до нього особистості. Тому цілком слушно, що культура, як безпосередня форма існування людини, становить підґрунтя для її самовизначення, свідомого самотворення.

Узагальнюючи вищевикладені міркування про поняття «культура», вважаю, що «культура» – це досягнення особистістю студента-філолога певної гармонії, що забезпечує її соціальне залучення до суспільного життя та праці, а також особистісний психологічний комфорт, й охоплює знання, вміння, ціннісні орієнтації, потреби і виявляється в характері її спілкування і творчої діяльності.

Згідно з поглядами Є. Ісаєва, культура особистісного самовизначення – це здатність людини самотійно стверджувати свою індивідуальну позицію у процесі особистісного становлення і розвитку себе як суб'єкта та об'єкта суспільних стосунків, встановлення стійких зв'язків із навколишнім глобальним світом. Вона виявляється в пошуку індивідом свого способу культурної детермінації в соціумі на основі таких, що

сприймаються, приймаються і формуються, базових ставлень до світу, людської спільноти та самого себе, даючи йому змогу бути готовим до взаєморозуміння і продуктивного інтеркультурного спілкування [3].

Культура особистісного самовизначення передбачає пошук людиною власної «внутрішньої сутності», набуття своєї ціннісно-змістової єдності та її реалізацію. Людина приймає зміст, внутрішньо необхідний у певний період життя. Зміст створює «ескіз майбутнього, перспективу розвитку особистості, яка безпосередньо не впливає із наявної ситуації, і тим самим спрямовує подальший перебіг її існування. Унаслідок вирішення «завдання на сенс» усвідомлюються найбільш загальні сенсові утворення – цінності, що становлять усвідомлений і прийнятий людиною загальний сенс її життя», детермінуючи культуру особистісного самовизначення [2, с. 129].

Важливість формування культури особистісного самовизначення студентів вищих педагогічних навчальних закладів зумовлена тим, що саме освіта є головним «каналом», через який майбутні фахівці оволодівають «новими правилами гри в сучасному світі», адже освіта постає одним із провідних чинників соціалізації та адаптації молодих людей [5]. Через систему освіти відбувається засвоєння культури як механізму передачі фундаментальних цінностей, у тому числі й гуманістичних, у процесі якого відбувається не лише інтеріоризація означених цінностей, а й розвивається сама особистість.

Підсумовуючи вищесказане, вважаю, що цілісний аналіз і проникнення в сутність проблеми самовизначення можливі лише на основі комплексного, міждисциплінарного підходу, що дає змогу враховувати різні чинники: буттєві, просторові, психологічні, соціокультурні. Незважаючи на різноманітність поглядів на поняття «культура особистісного самовизначення», можна виокремити основоположні ознаки цього феномену, які використовуються в більшості праць, зокрема: свідоме цілепокладання й орієнтація на майбутнє з огляду на теперішнє; сформована система цінностей як змістово-сенсове підґрунтя ставлення людини до самої себе та до світу загалом; соціокультурні настанови; позиція; активність; тісний зв'язок між зовнішніми детермінантами вибору та його внутрішнє прийняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин, М. М. Эстетика словесного творчества : [сб. избр. тр.] / Михаил Михайлович Бахтин ; прим. С. С. Аварийцева. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
2. Будич, Н. Ю. Уверенность в себе как фактор личностного самоопределения : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Будич Наталья Юрьевна. – Хабаровск, 2005. – 154 с.

3. Исаев, Е. А. Культурное самоопределение студентов в языковой образовательной среде вуза [Электронный ресурс] / Е. А. Исаев. – Режим доступа: <http://fosscenter.elsu.ru>
4. Кармазина, Е. В. Философия свободы и проблема идентичности / Е. В. Кармазина. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2006. – 235 с.
5. Колесников, И. А. Педагогическая реальность в зеркале междисциплинарной рефлексии / И. А. Колесников. – СПб. : СПбГУПМ, 1999. – 242 с.
6. Рубинштейн, С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.
7. Руткевич, М. Н. Социология образования и молодежи / М. Н. Руткевич. – М. : Гардарики, 2002. – 541 с.
8. Сафин, В. Ф. Психологический аспект самоопределения / В. Ф. Сафин, Г. П. Ников // Психологический журнал. – 1984. – № 4. – С. 65–74.
9. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1991. – 559 с.

Стаття надійшла 30.09.2016 року

УДК 37(477)(092):811.161.2

Любов Пархета
(Умань, Україна)
e-mail: umanlab314@gmail.com

МЕТОДИКА ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ У СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізовано форми і види позакласного читання в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Запропонована Василем Олександровичем методика дасть змогу сучасним учителям-словесникам виховувати особистість і колектив загалом засобами літератури, керуючись загальнопедагогічними завданнями, що ставляться перед школою. Уміле керівництво позакласним читанням у системі впливу на школяра поряд із соціальним оточенням, інформаційним простором спрямовує і стимулює самостійне читання учнів.

Ключові слова: українська література, педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського, форми і види читання.

Пархета Л. Методика внеклассного чтения в наследии В. А. Сухомлинского.

В статье проанализированы формы и виды внеклассного чтения в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского. Предложенная Василием Александровичем методика позволит современным учителям-словесникам воспитывать личность и коллектив в целом средствами литературы, руководствуясь общепедагогическими задачами, которые ставятся перед школой. Умелое руководство внеклассным чтением в системе воздействия на школьника рядом с социальным окружением, информационным пространством направляет и стимулирует самостоятельное чтение учащихся.